

УДК 347.9

**ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ
ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ**

**FACTORS THAT INFLUENCE THE AUTHORITIES
OF THE COURT OF FIRST INSTANCE OF CIVIL JURISDICTION**

*Дузінкевич Т.І.,
аспірант кафедри цивільного права
Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

У статті розглядаються фактори, що впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції. Запропоновано основні критерії їх класифікації. Дається характеристика кожної групи факторів, наводяться приклади їх впливу.

Ключові слова: повноваження, права, обов'язки, фактори, суд, юридичні факти, суддівський розсуд.

В статье рассматриваются факторы, влияющие на полномочия суда первой инстанции гражданской юрисдикции. Предложены основные критерии их классификации. Дается характеристика каждой группы факторов, приводятся примеры их воздействия.

Ключевые слова: полномочия, права, обязанности, факторы, суд, юридические факты, судебское усмотрение.

The article deals with factors that influence the authorities of the court of first instance of civil jurisdiction. It was proposed the basic criteria for their classification. It is given the characteristic of each group of factors and examples of their impact.

Key words: authorities, rights, duties, factors, the court, the legal facts, judicial discretion.

Постановка проблеми. Для дослідження повноважень суду першої інстанції цивільної юрисдикції дуже важливим аспектом є визначення факторів, які на них впливають. Це дасть змогу більш детально підійти до розуміння повноважень суду як із теоретичного, так і з практичного боку.

Стан дослідження. Деякі теоретичні аспекти повноважень суду першої інстанції цивільної юрисдикції були предметом вивчення таких вітчизняних та іноземних науковців: С.С. Бичкової, Ю.В. Білоусова, С.В. Васильєва, І.М. Зайцева, Т.М. Кілічави, Н.В. Козлової, В.В. Комарова, Л.А. Пореві, П.І. Радченко, Н.Ю. Сакари, С.Я. Фурси, Ю.С. Червоного, С.І.Чорнооченко, Д.М. Шадури, М.Й. Штефана,

О.Х. Юлдашева та інших вчених, проте ґрунтовне дослідження факторів, що на них впливають, не проводилося.

Метою даної статті є дослідження факторів, що впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції.

Виклад основного матеріалу. Фактори, що впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, є досить різноманітними, тому для розкриття змісту даної правової категорії їх необхідно класифікувати.

Пропонуємо наступні основні критерії класифікації факторів, що впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції:

- за місцем виникнення;
- за регульованістю нормами цивільного процесу;
- за терміном дії;
- за терміном впливу;
- за напрямом впливу.

Фактори, що впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, в залежності від місця виникнення, можна поділити на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх пропонуємо віднести ті, які залежать безпосередньо від дій суду, а до зовнішніх – фактори, які залежать від волі учасників цивільного процесу та інших осіб, які не приймають безпосередньої участі у розгляді справи, а також об'єктивні обставини, які не залежать ні від чиєї волі.

За регульованістю нормами цивільного процесу, фактори, що впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, можна розділити на процесуальні та непроцесуальні. Процесуальні фактори – це чинники, які прямо передбачені нормами цивільного процесу, або за своєю природою виходять з цих норм, а непроцесуальні – усі решта, які можуть вплинути на повноваження суду.

За тривалістю дії фактори можна поділяються на тривалі і одноразові. Тривалі – ті, які існують протягом певного періоду. Одноразові – фактори, які мають моментну дію.

Згідно терміну впливу, фактори можна поділити на фактори постійного впливу і тимчасові. Фактори постійного впливу – це ті, які впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції незалежно від того, існують вони в даний момент, чи ні. Тимчасові – це ті фактори, вплив яких на повноваження припиняється після припинення існування цих факторів.

За напрямом впливу, фактори, що впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, доцільно поділити на ті, які сприяють виникненню, зміні та припиненню повноважень. Хоча деякі фактори можуть впливати одночасно і на виникнення, і на зміну, і на припинення повноваження суду.

Першим фактором, який впливає на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, є дії самого суду. Суд власними діями може створювати права і обов'язки як для усіх учасників цивільного процесу, так і для себе самого. Наприклад, у випадку реалізації судом свого права по відкриттю провадження у справі одночасно виникають і обов'язки суду по надсиланню її копій особам, які беруть участь у справі. При цьому повноваження суду, які могли бути реалізовані до прийняття даної ухвали, припиняються.

Тому прийняття ухвали суду про відкриття провадження у справі є фактором внутрішнім, процесуальним, одноразовим, постійного впливу, який сприяє одночасно як виникненню, так і припиненню повноважень суду першої інстанції цивільної юрисдикції.

Усі дії, які вчиняються судом та можуть вплинути на повноваження його самого, є внутрішніми та процесуальними факторами. Стосовно інших критеріїв

класифікацій, то вони для даної групи факторів можуть бути різними.

Наступним фактором, який необхідно розглянути, є дії інших судів. На повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції можуть впливати дії як інших судів першої інстанції цивільної юрисдикції, так і судів апеляційної та касаційної інстанції.

Прикладом цього впливу може бути передача справи на розгляд іншому суду. Відповідно до ч. 3 ст. 116 ЦПК України передача справи з одного суду до іншого здійснюється на підставі ухвали суду після закінчення строку на її оскарження, а в разі подання скарги – після залишення її без задоволення. При цьому, відповідно до ч. 2 ст. 117 ЦПК України, у суду, якому дана справа надіслана, виникає обов'язок прийняти її до провадження. В даному випадку фактором, що впливає на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, є не прийняття ухвали, чи закінчення терміну на оскарження, а безпосередньо передача справи. Даний фактор є зовнішнім, процесуальним, одноразовим, постійного впливу, який сприяє одночасно як виникненню, так і припиненню повноважень суду.

Прикладом впливу на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції дії суду апеляційної та касаційної інстанції є направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції після скасування ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню, чи передача справи на новий розгляд.

Третім фактором, що впливає на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, є дії (чи бездіяльність) учасників цивільного процесу. Учасники цивільного процесу поділяються на осіб, які беруть участь у справі та інших учасників.

Відповідно до статті 26 Цивільного процесуального кодексу України до осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, відносяться сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб; у справах наказного та окремого провадження – заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники. Також у справах можуть брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. У справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду особами, які беруть участь у справі, є учасники третейського розгляду, особи, які не брали участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, треті особи, а також представники цих осіб [1, ст. 26]. Також учасниками цивільного процесу, крім осіб, які беруть участь у справі, є секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу [1, ст. 47].

Усі учасники цивільного процесу своїми діями чи бездіяльністю можуть спричинити виникнення та припинення прав і обов'язків суду.

Загальні цивільні процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі встановлені ч. 1 ст. 27 ЦПК України, однак їх перелік не є вичерпним.

В.М. Кравчук та О.І. Угриновська вказують, що процесуальні права, наведені у ст. 27 ЦПК, є загальними, оскільки їх має кожна особа, яка бере участь у справі. Поряд із цими загальними правами кожна з осіб, яка бере участь у справі, має спеціальні права, зумовлені їх процесуальним статусом у справі. Ці права передбачені у тих нормах, які стосуються конкретного виду осіб, які беруть участь у справі. Так, ст. 31 ЦПК встановлює спеціальні права, зокрема для сторін (право позивача змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, право відповідача визнати позов повністю або частково, пред'явити зустрічний позов, право сторін укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду тощо) [2, с. 96].

Права осіб, які беруть участь у справі, можуть бути підставою виникнення прав та обов'язків як учасників цивільного процесу, так і суду. Якщо брати загальні права, передбачені ч. 1 ст. 27, то права знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, породжують обов'язки суду надати дані матеріали для ознайомлення, виготовити відповідні витяги та копії; права брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення суду, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб породжують обов'язки суду забезпечити можливість їх здійснення, розглядати клопотання, вислуховувати пояснення, доводи, міркування тощо.

Факторами, що впливають на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, є не стільки права та обов'язки учасників процесу, скільки їх реалізація. Самі права впливають тільки тим, що суд повинен їх враховувати при здійсненні повноважень, існування цих прав не залежить від волі учасників.

Вплив прав і обов'язків осіб, які беруть участь у справі, на повноваження суду не обмежуються тільки діями, спрямованими на виникнення і припинення прав та обов'язків. Повноваження суду є засобом реалізації прав осіб, які беруть участь у справі.

Зокрема, В.М. Кравчук та О.І. Угриновська вказують, що процесуальним правам осіб, які беруть участь у справі, кореспондує відповідний обов'язок суду чи інших учасників цивільного процесу, оскільки без такого зв'язку прав і відповідних їм обов'язків реалізація процесуальних прав не мала б відповідного забезпечення. Наприклад, право заявляти клопотання забезпечується обов'язком суду розглянути і вирішити заявлене клопотання по суті [2, с. 96].

Таким чином, дії учасників цивільного процесу по реалізації своїх прав є підставою виникнення обов'язків суду.

Обов'язки суду можуть виникати не тільки з дій, а й з бездіяльності учасників цивільного процесу.

Наприклад, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, у випадку, коли належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судове засідання, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності, суд зобов'язаний постановити ухвалу про залишення заяви без розгляду.

Наступним фактором, який впливає на повноваження суду першої інстанції, є дії будь-яких інших осіб, підприємств, установ, організацій, державних органів, які не є учасниками цивільного процесу, але своїми діями чи бездіяльністю можуть спричинити виникнення або припинення прав та обов'язків суду.

Прикладом цього може бути повернення оригіналів письмових доказів до набрання судовим рішенням законної сили відповідно до ст. 138 ЦПК України. При цьому наслідком подачі клопотання особою, яка подала докази, є виникнення обов'язку суду дане клопотання розглянути, вирішити питання про можливість повернення доказів, а також залишити за свідчену копію письмового доказу у справі. Даний фактор є зовнішнім, процесуальним, одноразовим, постійного впливу, який сприяє виникненню повноважень суду.

Також до цієї групи відноситься законотворча діяльність відповідних органів, діяльність по внесенню змін у законодавство, тлумаченню норм права тощо.

Ще одним фактором, який впливає на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції, є юридичні події. Юридичні події – це життєві обставини, настання яких не залежить від волі і свідомості людини [3, с. 347].

Юридичні факти у вигляді події (наприклад, смерть або важка хвороба позивача або відповідача, ліквідація юридичної особи, закінчення строку) тягнуть зупинення або припинення провадження в справі, а також можуть породжувати інші правові наслідки [4, с. 46].

Наступним фактором, що впливає на повноваження суду, є внутрішні переконання судді, який розглядає справу, суддівський розсуд. Цей фактор впливає не на виникнення прав та обов'язків, а на можливість їх використання.

Суддівський розсуд – це інтелектуально-вольова діяльність, спрямована на законне, об'єктивне, неупереджене і справедливе вирішення спірних питань, що виникають у судочинстві, або є предметом розгляду у випадках, дозволених або не врегульованих законом [5, с. 75].

Розсуд – це невід'ємна частина вирішення цивільних справ. Переваги його застосування судом можна охарактеризувати в такий спосіб. По-перше, застосування судового розсуду сприяє тому, що по кожній конкретній справі виноситься рішення, що відбиває особливості даного спору. І, по-друге, розсуд надає суду можливість виявити гнучкість при вирішенні цивільної справи. Це відбувається в тих випадках, коли суддя бере до уваги всі обставини, які могли б вплинути на рішення в справі, але не могли б бути нормативно закріплені [6, с. 108].

Він проявляється тоді, коли законодавство на-

дає судді вибір між кількома варіантами поведінки, можливостями реалізації повноважень. Це дає можливість судді вибрати найкращий варіант дій для конкретної ситуації.

Висновки. Отже, на повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції впливають різні групи факторів. До них відносяться дії самого суду, інших судів, дії (чи бездіяльність) учасників цивільного процесу, дії будь-яких інших осіб, підприємств,

установ, організацій, державних органів, юридичні події, внутрішні переконання судді та суддівський розсуд. Вони можуть відрізнятися між собою за місцем виникнення, за регульованістю нормами цивільного процесу, терміном дії, терміном та напрямом впливу. Усі вищенаведені фактори можуть мати важливе значення при здійсненні правосуддя, проте основне місце серед них належить діям учасників цивільного процесу та самого суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – С. 492.
2. Кравчук В.М., Угриновська О.І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. – К.: Істина, 2006. – 944 с.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
4. Васильєв С.В. Цивільний процес: Навчальний посібник / С.В. Васильєв. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 480 с.
5. Савенко М.Д. Суддівський розсуд у цивільному процесі / М.Д. Савенко // Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Наукові записки. – Т. 26: Юридичні науки; [редкол.: Козюбра М.І., Ромовська З.В., Буроменський М.В. та ін.; упоряд.: Козюбра М.І., Александрова Н.В.]. – К.: КМ Академія, 2004. – С. 75-78.
6. Білоусов Ю.В., Рибчак М.Б. Поняття та ознаки дискреційних повноважень суду у цивільному процесі / Ю.В. Білоусов, М.Б. Рибчак // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4 (24). – С. 100-108.